

Нечипоренко А. Н.

Национальный научный центр «Институт аграрной экономики»

РОЛЬ ЭКОСИСТЕМНОГО ПОДХОДА В УПРАВЛЕНИИ ОРОШАЕМЫМ ЗЕМЛЕДЕЛИЕМ

Резюме

В статье исследовано потенциальную роль экосистемного подхода в инновационном развитии управления орошаемым земледелием. Приведены возможные направления реализации принципов экосистемного подхода для обеспечения эффективного функционирования ирригационно-мелиоративного комплекса Украины. Раскрыта суть экосистемных услуг, показана их классификация при проведении гидромелиоративных мероприятий. Освещены методы экономической оценки экологических сервисов и возможные проблемы при определении их роли в улучшении политики использования земельных и водных ресурсов.

Ключевые слова: экосистемный подход, адаптивное управление, орошаемое земледелие, экосистемные услуги, стоимостная оценка.

Nechyporenko O. M.

National Scientific Centre «Institute of Agrarian Economy»

THE ROLE OF ECOSYSTEM APPROACH IN IRRIGATED AGRICULTURE MANAGEMENT

Summary

The article explores the potential role of ecosystem approach in innovation development of irrigated agriculture management. There are shown possible directions of implementation of ecosystem approach principles in order to ensure effective functioning of the irrigation and meliorative complex of Ukraine. The essence of ecosystem services and their classification during hydro-reclamation activities are described in the article together with the methods of economic evaluation of environmental services and possible problems in determining their role in improving their usage politics of land and water resources.

Key words: ecosystem approach, adaptive management, irrigated agriculture, ecosystem services, valuation.

УДК 334.7

Скороход І. П.

Черноус Д. І.

Одеський національний університет імені І. І. Мечникова

РОЗВИТОК СОЦІАЛЬНОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА В УМОВАХ СОЦІАЛІЗАЦІЇ ЕКОНОМІКИ

Здійснено аналіз економічного змісту соціального підприємництва в умовах соціалізації економіки. Досліджено економічний зміст соціального підприємництва, історію розвитку категорій «людський капітал» та «соціальна людина», особливості взаємодії соціальної та економічної сфер. Обґрунтовано основні шляхи підвищення ролі соціального підприємництва в сучасних умовах.

Ключові слова: соціальне підприємництво, соціалізація економіки, соціальна сфера, економічна сфера, людський капітал.

Постановка проблеми. На сьогодні світ стикається з багатьма гострими проблемами в економічній, соціальній, екологічній сферах. Техногенні та природні катастрофи, глобальне потепління, економічна нерівність, бідність, стан здоров'я населення, зростаючі соціальні потреби, нестійкий розвиток підприємств – це лише окремі з них.

Питання соціального підприємництва привертає увагу науковців та практиків на фоні сучасного загострення багатьох проблем, ставши новою течією підприємницького мислення. Багато урядових та приватних зусиль не виправдовують очікувань суспільства, особливо у періоди скорочення державних видатків на соціально-економічні програми, тоді як, соціальне підприємництво поєднує ділову винахідливість з власними матеріальними ресурсами, виступаючи механізмом виявлення та вирішення окреслених проблем.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Сутність і зміст підприємництва здавна привертає увагу дослідників, зокрема у роботах П. Друкера, К. Маркса, А. Сміта, Й. Шумпетера підприємництво розглядається як у загальнотеоретичному, так і в практично-функціональному плані. Сучасні автори – О. Амосов, В. Бакуменко,

З. Варналій, І. Герчикова, В. Гриньова, А. Дегтяр, О. Кірш, О. Кужель, В. Ляшенко, М. Надолішній – розглядають питання щодо формування підприємницького середовища, державних і регіональних програм його підтримки, досліджують окремі фактори сприяння розвитку підприємництва. Вагомий внесок у дослідження соціальних аспектів підприємництва внесли вчені А. Арапетян, О. Архипчик, О. Бігняк, В. Бобров, Г. Ососька, Д. Розенберг, О. Сандакова, Е. Уткін та ін.

Виділення невирішеної проблеми. Як свідчить аналіз наукових публікацій, погляди економістів щодо визначення сутності та класифікаційних ознак соціального підприємництва різняться, тому питання визначення сутності категорії соціального підприємництва потребує подальшого розгляду.

Мета статті. Метою дослідження є визначення сутності соціального підприємництва як інноваційного явища, притаманного розвиненій економіці.

Виклад основного матеріалу. Соціальне підприємництво почало стрімко розвиватись та стало об'єктом наукових досліджень наприкінці 1980-х рр. в Італії завдяки поширенню кооперативного руху. Так, на законодавчому рівні було врегульовано роботу соціальних кооперативів,

які поділялися на дві групи. До першої групи відносилися кооперативи із соціального обслуговування, які надавали послуги у сфері охорони здоров'я, освіти та догляду за людьми похилого віку, інвалідами. Друга група кооперативів спеціалізувалася на наданні послуг із працевлаштування незахищених верств населення. Діяльність цих кооперативів була тісно пов'язана з ідентифікацією та вирішенням нагальних соціальних проблем багатьох громадян, що стало соціально-економічною та правовою інновацією в цій країні.

Вперше термін «соціальне підприємництво» можна знайти в 1972 р., завдяки Б. Дрейтону, засновнику найбільшої міжнародної організації, що об'єднує лідерів соціального підприємництва по всьому світу, чия діяльність спрямована на принципи соціального підприємництва та корпоративної відповідальності. Він визнає соціальне підприємництво як новітній інноваційний підхід, завдяки якому населення може вирішити серйозні соціальні проблеми, з якими стикається їх спільнота. Праця соціального підприємця полягає в ідентифікації ситуації, коли частина суспільства обмежена у своєму розвитку та усуненні певних обмежень. Отже, Б. Дрейтон визнає соціальне підприємництво беззаперечно важливим інструментом для економічного та соціального розвитку країн розвинених та тих, що розвиваються [1–2].

Соціальне підприємництво є рушійною силою в адаптації та реакції суспільства до кризових явищ у економіці. Нобелівський лауреат Д. Норт [3] вважає, що «адаптивна ефективність» посилюється при «децентралізованому прийнятті рішень, що дозволяє суспільству направляти максимальні зусилля на вивчення альтернативних способів вирішення проблем». Соціальні підприємці – це індивіди, які самостійно займаються вирішенням питань та проблем, розробляючи і впроваджуючи альтернативні способи. Здатність до адаптації – це «готовність суспільства здобувати знання і досвід, впроваджувати новаторські рішення, приймати ризики, застосовувати всілякі творчі підходи, а також з часом вирішувати проблеми і усувати вузькі місця в суспільстві» [3].

Концепція соціального підприємництва тривалий час висвітлювалася в контексті венчурного підприємництва та діяльності неприбуткових організацій. Втім необхідно умовою цього процесу є соціалізація економіки, властивості якої стрімко розповсюджуються та впливають на сферу вирішення соціальних проблем і потреб. Концептуально соціалізація передбачає радикальне покращення якості та істотне підвищення рівня життя населення, що охоплює дуже широкий спектр соціально-економічних явищ: характер зайнятості та умови праці; рівень освіти та професійно-кваліфікаційної підготовки; розмір і структуру доходів та витрат; споживання продовольчих і непродовольчих товарів, їхні якість і обсяг; структуру та якість платних і безплатних послуг; забезпеченість житлом і його благоустрій; обсяги нагромадженого майна та особистих заощаджень; масштаби залучення до культурного життя; системи соціального забезпечення та соціального страхування; економічні умови життєдіяльності; стан генофонду нації [4–5].

Взаємовплив соціальної та економічної сфери, як відомо, очевидний. Вони є різними підсистемами єдиної суспільної системи, між якими існує діалектична функціональна залежність, а їхній розвиток полягає у взаємозалежному системному вдосконаленні, коли жодна підсистема не може бути автономною й не може розвиватися на шкоду іншій, тим паче, що

поступові зміни в одній з них набувають реального змісту тільки тоді, коли їм відповідають такі самі зміни іншої. Соціальній сфері притаманні гнучкі механізми самоорганізації, саморегуляції соціальних взаємин і процесів, що забезпечують цілісність системи, її регулювання та функціонування, удосконалення та розвиток і спрямовані на забезпечення згуртованості суспільства та соціальної справедливості.

Економічним реаліям завжди притаманні соціальні наслідки, тобто вони соціальні за своєю природою, тому цілком зрозуміле посилення соціальної орієнтації економіки на людину для забезпечення сталого розвитку економіки. Це стосується ситуації в нашій країні, де відсутність належних реформ супроводжувався масштабним підривом соціальної сфери, унаслідок чого створено дегуманізовану за своєю сутністю й непрацездатну економіку.

Позбавлена можливостей впливати на якісні параметри господарства, економіка нездатна допомогти й суспільству, що страждає від неспроможності втілення проголошених зі створенням незалежної України й закріплених у її конституції прав. Отже, конфлікт між багатими та бідними за неформованості середнього класу, який за параметрами достатку не може ще ідентифікувати себе як заможний, наростає.

Забезпечення економічного, а разом з ним і соціального розвитку, потребує орієнтації всіх суспільних процесів на людину з її потребами щодо духовного, фізичного вдосконалення та забезпечення матеріального достатку на прийнятному для життя рівні. Саме воно має визначати стратегію соціально-економічного розвитку за напрямом формування соціально-орієнтованої ринкової економіки, хоча це потребує руйнування традиційних поглядів на співвідношення економічного й соціального аспектів розвитку і становлення нової інституційної системи в суспільстві.

З першого погляду, економічна сфера і притаманні їй матеріальні потреби протилежні соціальній сфері, соціальним потребам, включно з духовними, культурними, та гуманітарними. Але насправді ця протилежність не виключає їхнього взаємозв'язку, тому цілком очевидне зростання значення економічних факторів для розвитку соціалізації. Ця реальність відтворюється такими поняттями, як економіка освіти, науки, культури, спорту та інших соціальних підсфер, розвиток яких потребує достатнього економічного забезпечення, тобто економічний розвиток – передумова соціального перетворення, адже таке перетворення затратне і, охоплюючи виробничі фактори, розповсюджується на потужний інтелектуальний, творчий потенціал суспільства, що в трансформаційній економіці України виявився усунути від суспільних процесів. Не викликає сумніву те, що соціальна злагода неможлива для країн, які за економічним станом відповідають периферії світового розвитку або політично нестабільні. Відповідно до цього соціальна галузь є одночасно і зв'язком, і місцем зіткнення політичних та економічних проблем.

Класичні підходи розглядають соціальний чинник як похідний від економічного, що надає соціальному розвитку ознак вторинності щодо економічного чинника. Такий підхід був характерний переважно для індустріального суспільства і не міг враховувати того, що НТП відкрив нову постіндустріальну епоху побудови суспільства, в якій економічна складова примножується завдяки запровадженню ІТ технологій, управлінню інформаційними потоками і значною мірою забезпечується за рахунок цілеспря-

мованого задоволення зростаючого рівня людських потреб. Синтезу соціальної та економічної складових суспільного розвитку, крім принципу взаємодоповнюваності, відповідає теза про подвійну роль людини в суспільному виробництві: 1) як фактора виробництва, засобу економії (економічний підхід) і 2) мети виробництва, потребам якого покликана слугувати економіка (соціальний підхід) [2].

Економічний і соціальний підходи розглядають різні моделі людини та різні механізми її реалізації економічної поведінки. Економічна людина (homo economicus, тобто раціональна, винахідлива, максимізує) взаємодіє з іншими людьми через сучасні ринки та ціни. Власний економічний добробут залежить від прибутку, який ґрунтується на показнику ринкової вартості того виробничого фактора, яким вона володіє. Сучасна соціальна людина взаємодіє з іншими людьми через соціальні норми, соціальні гарантії, соціальне партнерство, соціальні традиції. Особистий її добробут залежить від специфіки політичного середовища, соціальних умов життя та важливо – від соціальної захищеності та самореалізації особистості незалежно від її внеску в результат суспільного виробництва.

Властивості товарності та соціальності у підході до людини в сучасній економічній теорії прямо протилежні. Перша визнає тільки людину-функцію, людину-носія робочої сили, інша – людину-особистість. Для ринкових взаємовідносин немає конкретної людини-індивідуума, а є лише знеособлена робоча сила. За межами виробництва індивідуум залишається персоніфікованою робочою силою, тому його соціальна неповноцінність визнається лише в межах відтворення людини як носія робочої сили й тільки задля такого відтворення.

Одним із завдань сучасного інституціонального підходу у сфері праці та соціальних відносин є розуміння того, щоб людина з мети виробництва в економіці перетворилась на інструмент. Людина має бути «засобом» економіки тільки тією мірою, якою це виправдано з погляду необхідності господарювання. Крім того, порядок у сфері праці і соціальних взаємовідносин містить нормування, що впливає на соціально-ціннісне уявлення суспільства, серед яких соціальний мир, соціальний захист, соціальна справедливість, соціальне партнерство.

Трансформація соціально-економічних умов, а також сучасні теоретичні дослідження соціального забезпечення, підштовхнули до поглибленого теоретичного аналізу відносин між працівниками у трудовому колективі та уважного ставлення до суспільних потреб людини. Велика кількість праць економістів, соціологів та психологів, насамперед американських, у яких висвітлення згаданих проблем, дістало назву теорії «збагачення змісту праці», «гуманізації праці», «співучасті трудівників», «якості трудового життя» [6].

Потрібна система державного регулювання соціальних процесів, яка би забезпечила задоволення життєвих потреб і звільнила би людину від необхідності вести боротьбу за фізичне виживання, дати змогу їй усвідомити свою цінність, бути економічно й соціально активною, раціональною за мисленням та поведінкою, здатною самостійно приймати рішення. Такий підхід до «людського капіталу» був досліджений сучасною інституціональною теорією та практикою розвитку розвинених країн, що дало змогу «збудувати» міцний теоретичний «фундамент» під практичні заходи щодо розвитку людських ресурсів [2].

Зміни у структурі робочої сили, якісне підвищення рівня освіти робочої сили, ускладнення

мотивів діяльності дали поштовх до пошуку наукового осмислення диференціації доходів залежно від професії та здобутої кваліфікації. Основна ідея теорії «людського капіталу» формулюється на основі того, що заробітки, підвищуються прогресивно з віком, але не в бажаному темпі, і швидкість їх збільшення та ступінь уповільнення пов'язані з рівнем освіти [6].

Фактор виробництва – «людський капітал» це важливе джерело економічного зростання, якими виступають професійні знання і компетенція. Це, в сучасних умовах, змінило відношення до освіти, науки, культури, охорони здоров'я та інших галузей соціальної сфери як до неважливих та непродуктивних, та поставило їх в один ряд з галузями матеріального суспільного виробництва.

Що стосується економічної продуктивності соціальних витрат, то про це свідчить досвід розвинутих країн, які не володіють запасами сировинних ресурсів, таких як Японія, Південна Корея, Тайвань, уся стратегія яких базується на розвитку людини як головного елементу продуктивних сил. У цьому виявився великий вплив теорії «людського капіталу» на практику, що визначає кардинальні зміни ставлення влади та бізнесу до галузей соціальної сфери з погляду їхнього ресурсного забезпечення.

Витрати на освіту стають як особливий чинник економічного росту, а на рівні фірм – як чинник зростання продуктивності праці. Пожиттєва освіта почала розглядатися як раціональна людська діяльність з погляду сучасної економічної теорії. Ця теза знайшла відтворення у витратах на освіту у ВВП у більшості розвинених країн, наприклад, у США за останню третину ХХ ст. вони майже подвоїлись [7].

Висновки. Перехід до сучасної соціально орієнтованої економіки, яка базується на сучасних високих технологіях та інформації, вимагає удосконалення та осучаснення трудової діяльності працівника, на якого це виробництво спрямоване. Висока якість професійної складової, продуктивність праці, активне сприйняття новацій, здатність до інноваційної творчості, відповідальність за наслідки своєї діяльності, можливість постійного самовдосконалення та креативного мислення – це вже вимоги до якості трудової діяльності людини, які висуває процес НТР, що спричиняє перетворення в технологічному способі виробництва, характері чинників виробництва, складності суспільних потреб, вимагаючи гуманізації праці, а найголовніше – розвитку сучасної людини. Саме тому трудова активність людини зумовлена та вмотивована її соціальним становищем, а економічний вміст, пов'язаний із соціальним розвитком суспільства в цілому.

Значна увага в теоретичних колах надається питанням про умови процесу економічної соціалізації економіки. В вузькому розумінні, соціалізація економіки це оптимальне розв'язання «вічної проблеми» про дотримання співвідношення економічної ефективності та соціальної справедливості. Узгодження цих питань залежить від духовних орієнтирів і моральних цінностей суспільства, моделі соціально-економічного устрою держави, наявності політичного досвіду узгодження суспільних інтересів і історично-політичної та ділової культури суспільства.

Економічна ефективність і соціальна справедливість не можуть існувати як альтернативи, множина соціальних чинників – такі як, розвиток науки, освіти, культури, підтримання належних житлових умов, охорона здоров'я та праці, програми забезпечення оптимальної зайнятості населення – сприяють як зростанню економічної ефективності,

так і існуванню соціальної справедливості. Недостатня увага соціальним витратам посилює дисбаланс у розподілі благ, а й неминуче призводить до зниження ефективності економіки, вмотивованість працівника що, тим самим, деструктивно впливає не тільки на соціальну сферу, а також на величезні матеріально-виробничі втрати для всієї економіки.

Процес соціалізації стає ефективним лише в умовах, коли його формування взаємоузгоджується з кінцевою метою, обраною суспільством –

соціально орієнтованою економікою, створеною в межах наявних можливостей.

В сучасних умовах державна політика стосовно соціалізації економічного життя постає визначальним чинником щодо створення системи соціально-економічних методів, за допомогою яких держава впливає на рівень та якість життя населення. В цьому полягає головна умова забезпечення відповідності економічної діяльності соціальним прагненням сучасного суспільства.

Список використаних джерел:

1. Андрущенко А.І. Соціальне підприємництво як інноваційний механізм підвищення якості життя найбільш уразливих прошарків населення. [Електронний ресурс] / А.І. Андрущенко, І.М. Рябець // Соціопростір. – 2010. – № 1. – Режим доступу: http://www.sociology.kharkov.ua/socioprostir/files/magazine/1_2010/4_3_3.pdf.
2. Березяк І.І. Зарубіжний досвід та вітчизняні реалії становлення соціального підприємництва / І.І. Березяк // Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Економіка». – 2014. – Вип. 25. – С. 31–36.
3. Норт Д. Институты, институциональные изменения и функционирование экономики. Пер. с англ. А.Н. Нестеренко; предисл. и науч. ред. Б.З. Мильнера. – М. : Фонд экономической книги Начала, 1997. – 180 с.
4. Артеменко О. Соціальні підприємці – forever! [Електронний ресурс] / О. Артеменко. – ZN. UA. – 22.11.2007. – Режим доступу: http://gazeta.dt.ua/ECONOMICS/sotsialni_pidpriemtsi_forever.html.
5. Ломачинська І.А. Бюджетно-податкове регулювання соціальних аспектів економічного розвитку / І.А. Ломачинська // Вісник Одеського національного університету. Економіка. – 2016. – Том 21, вип. 4(46). – С. 188–191.
6. Кіреєва О.Б. Соціальне підприємництво як засіб соціального розвитку / О.Б. Кіреєва // Пробл. упр. соц. та гуманіст. розв. : матеріали III регіон. наук.-практ. конф. / за заг. ред. В.Г. Вікторова. – Д. : ДРІДУ НАДУ, 2009. – С. 79–82.
7. Скороход І.П. Теоретичні аспекти економічної соціалізації економіки / І.П. Скороход // Вісник Одеського національного університету. Економіка. – 2012. – Том 17, вип. 1(6). – С. 110–116.

Скороход І. П.

Черноус Д. И.

Одесский национальный университет имени И. И. Мечникова

РОЗВИТИЕ СОЦІАЛЬНОГО ПРІДПРИНИМАТЕЛЬСТВА В УСЛОВИЯХ СОЦІАЛІЗАЦІЇ ЕКОНОМІКИ

Резюме

Осуществлен анализ экономического содержания социального предпринимательства в условиях социализации экономики. Исследовано экономическое содержание социального предпринимательства, историю развития категорий «человеческий капитал» и «социальный человек», особенности взаимодействия социальной и экономической сфер. Обоснованы основные пути повышения роли социального предпринимательства в современных условиях.

Ключевые слова: социальное предпринимательство, социализация экономики, инновация, социальная сфера, экономическая сфера, человеческий капитал.

Scorohod I. P.

Chernoys D. I.

Odessa National University named after I. I. Mechnikov

DEVELOPMENT OF SOCIAL ENTREPRENEURSHIP IN THE CONDITIONS OF SOCIALIZATION OF THE ECONOMY

Summary

The economic content of social entrepreneurship in the context of socialization of the economy is analyzed. The economic content of social entrepreneurship, the history of the development of the categories "human capital" and "social man", the features of interaction between the social and economic spheres have been explored. The main ways of increasing the role of social entrepreneurship in modern conditions are substantiated.

Key words: social entrepreneurship, socialization of the economy, innovation, social sphere, economic sphere, human capital.